

Ковальова Ю.А.

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи
Центральноукраїнський державний педагогічний університету
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький
ORCID: 0000-002-4649-294X

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Аналіз психолого-педагогічної літератури і практичної діяльності дали змогу стверджувати, що на сучасному етапі модернізації освітньої сфери проблема професійної підготовки майбутнього вчителя до різних видів діяльності є залишається досить актуальною. У статті проведений аналіз наукової літератури, що розкриває різні підходи до змістовного наповнення поняття "педагогічні умови". **Мета дослідження** – обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови ефективної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей в учнів старшого шкільного віку. **Наукова новизна** уперше обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей у старшокласників, що виокремлюють нове особистісно орієнтоване та соціально значуще спрямування професійної підготовки. Виокремлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутнього учителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей у старшокласників у відповідності із закономірностями та специфікою функціонування навчального процесу студентів факультету фізичного виховання: спрямування професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури на посилення позитивної мотивації до формування морально-вольових якостей в учнів старшої школи; реалізація міжпредметних зв'язків у процесі викладання дисциплін циклу фундаментальної, професійної та практичної підготовки; забезпечення постійного самоаналізу, самоконтролю та самокорекції у процесі підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів старшої школи під час проходження педагогічної практики. Наведено конкретні шляхи реалізації запропонованих педагогічних умов через певні форми, методи та підходи в організації навчальних занять, позааудиторної діяльності, самостійної роботи та педагогічної практики студентів. Виявлено, що основними завданнями підготовки майбутніх учителів фізичної культури є інтерес, практична спрямованість на вирішення проблем формування морально-вольових якостей учнів старшої школи, озброєння майбутніх учителів фізичної культури системою знань про морально-вольові якості; методи та засоби, за допомогою яких розвиваються ці якості; формування системи умінь і навичок практичної діяльності.

Ключові слова: педагогічні умови, професійна підготовка, майбутній вчитель фізичної культури, учні старшої школи, морально-вольові якості.

Kovalova Yu. The pedagogical conditions of preparation of the future teacher of physical education for the formation of moral and volitional qualities at senior pupils. The analysis psychological-pedagogical literature and practice has allowed to say that at the present stage of modernization of the educational sphere the problem of professional training of future teachers to the various activities is very important. In the article the conducted analysis of scientific literature which exposes the different going near the rich in content filling of concept pedagogical conditions. **The purpose** of the research is to substantiate and experimentally test the pedagogical conditions of effective preparation of the future teacher of physical education for the formation of moral and volitional qualities of senior pupils. **The scientific novelty** of the research is the following: pedagogical conditions of the preparation of the future physical education teacher for the formation of moral and volitional qualities of senior pupils are substantiated and experimentally tested for the first time, distinguishing a new personality-oriented and socially significant direction of professional training. The pedagogical conditions of preparation of the future teacher of physical education for the specified activity according to the specifics of functioning in the educational process of students of physical education department are allocated and theoretically substantiated. It included the direction of professional training of the future teacher of physical education on strengthening some positive motivation for the formation of moral and volitional qualities of senior pupils; implementation of interdisciplinary links in the process of teaching disciplines of the cycle of fundamental, professional and practical training; providing constant self-analysis, self-control and self-correction in the process of preparing the future physical education teacher for the formation of moral and volitional qualities of senior pupils during the teaching practice. It is discovered that the basic tasks of preparation of future teachers of physical culture is interest, practical orientation on the decision of forming problems moral and volitional qualities of students

of senior school, armament of future teachers of physical culture, by the system of knowledges about morally volitional qualities; methods and facilities which these qualities develop by; forming of the system of abilities and skills of practical activity.

Key words: pedagogical conditions, professional training, future teacher of physical training, senior pupils, moral and volitional qualities.

Постановка проблеми. Зміни у соціально-економічному житті України, модернізація діяльності державних педагогічних університетів, вдосконалення системи освіти зумовлюють нові вимоги до якості професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури. Перед закладами вищої освіти постає завдання підготовки вчителя нової генерації, здатного втілювати гуманістичні принципи добра та справедливості у процес формування підростаючого покоління, здійснювати навчання та виховання учнів на високому професійному рівні. Тому на етапі реформування сучасної вищої школи в педагогічних дослідженнях, пов'язаних з проблемами вдосконалення функціонування педагогічних систем та підвищення ефективності освітнього процесу, одним з аспектів, що викликають найбільшу зацікавленість, є виявлення, обґрунтування та перевірка педагогічних умов, що забезпечують успішність підготовки до майбутньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вивчення педагогічних умов в різних аспектах педагогічної науки займалися дослідники: В. Андреев, О. Белкін, О. Бражнич, С. Гончаренко, Л. Журицька, Н. Іпполітова, Н. Кузьміна, В. Нестеров, О. Пехота, А. Семенова, В. Стасюк, Н. Стеріхова тощо. Незважаючи на те, що предметом великої кількості педагогічних досліджень виступають педагогічні умови реалізації певних процесів, в сучасній науці існують певні розбіжності в тлумаченні самого поняття “педагогічна умова”. Аналізуючи філософську, педагогічну та психологічну літературу знаходимо багатогранне трактування дефініції “педагогічні умови”: як категорія, як обставини, як компоненти, як сукупність яких-небудь заходів (об'єктивних можливостей) педагогічних дій, як чинники [1, 3, 5, 8, 9, 10].

Так як категорія умова розглядається у “Філософському енциклопедичному словнику”: “умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність” [11, с. 482]. Також О. Пехота вважає, що педагогічні умови – категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети [8].

Деякі науковці (С. Ожегов, А. Семенова, В. Стасюк та інші) визначають термін “педагогічна умова” як певну обставину. Вони розглядають педагогічні умови професійної підготовки як обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [9, 10].

Такі дослідники, як В. Андреев, О. Бражнич, Е. Ганин, О. Назарова А. Найн, Р. Стрьожнікова, О. Федорова, Н. Яковлева розглядають педагогічні умови як сукупність яких-небудь об'єктивних можливостей. Так на думку О. Бражнич, О. Назарової, А. Найна педагогічні умови є сукупністю об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети [3, 6].

Педагогічні умови як сукупність заходів розглядають такі науковці: С. Гончаренко, К. Дубич, С. Погребняк та інші. С. Гончаренко визначає педагогічні умови як сукупність заходів (об'єктивних можливостей) педагогічного процесу [5, с.46]. На думку К. Дубич “педагогічні умови” – сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених заходів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення конкретної мети [4, с. 79].

Деякі вчені (А. Алексюк, А. Аюрзанайн, Ю. Бабанський, І. Ленер, В. Максимов, П. Підкасистий та інші) під педагогічними умовами розуміють чинники, від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи [2, 7]. Дослідники А. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий під педагогічними умовами розуміють чинники, що впливають на процес досягнення мети, при цьому поділяють їх на [7]: а) зовнішні: позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо; б) внутрішні (індивідуальні): індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо).

На думку В. Андреева педагогічні умови – це результат «цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» [1, с. 124].

За твердженням Н. Іпполітової, Н. Стерхової, педагогічні умови є одним із компонентів педагогічної системи, що відображають сукупність можливостей освітнього та матеріально-

просторового середовища, впливають на особистісний і процесуальний аспекти системи та забезпечують її ефективне функціонування й розвиток.

Аналіз проблеми формування морально-вольових якостей, дослідження практики професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей, специфіки та можливостей педагогічного процесу у вищій школі та протиріч, що існують у підготовці фахівців в системі вищої освіти, слугували підґрунтям для визначення й обґрунтування педагогічних умов.

Мета написання статті. Обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей у старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Для ефективності побудови процесу підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей у старшокласників нами визначені наступні педагогічні умови:

1. Спрямування професійної підготовки вчителя фізичної культури на розвиток позитивної мотивації до формування морально-вольових якостей учнів старшої школи.

2. Реалізація міжпредметних зв'язків у процесі викладання дисциплін циклу фундаментальної, професійної та практичної підготовки.

3. Забезпечення постійного самоаналізу, самоконтролю та самокорекції у процесі підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів старшої школи під час проходження педагогічної практики.

Реалізація першої педагогічної умови – спрямування професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури на створення і посилення позитивної мотивації до формування морально-вольових якостей в учнів старшої школи на уроках та позакласній спортивно-масовій роботі здійснена шляхом розвитку пізнавального інтересу як одного з провідних мотивів навчальної діяльності. Для цього в контент спеціально визначених дисциплін «Теорія та методика фізичного виховання», «Теорія та методика викладання рухливих ігор і забав», «Підвищення спортивної майстерності» запроваджувались розробки ігрових завдань, пропонувалося відтворення певних ігрових ситуацій.

Таким чином, на перспективу, моделювалась відповідна робота з учнями в період майбутньої педагогічної практики. Отже реалізація цієї педагогічної умови проходила у різних формах, з використанням різноманітних методів та методичних прийомів, але завжди за таким алгоритмом: пізнавальний інтерес → мотив → емоційний стан → успіх.

Наведений алгоритм є універсальним як для студентів, так і їх майбутніх учнів, оскільки формування вчителями фізичної культури пізнавального інтересу та позитивної мотивації у старшокласників до навчально-виховної діяльності є необхідними умовами для розвитку їх морально-вольових якостей.

Друга педагогічна умова – реалізація міжпредметних зв'язків у процесі викладання дисциплін циклу фундаментальної, професійної та практичної підготовки відбувалась через комплексний підхід, що синтезував у собі екстенсивний та інтенсивний шляхи.

Екстенсивний полягав у вивченні проблеми формування морально-вольових якостей з позицій дисциплін фундаментального циклу «Фізіологія»; гуманітарного циклу «Філософія», «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Загальна педагогіка», «Педагогіка фізичного виховання», «Психологія фізичного виховання»; професійно-орієнтованого циклу «Теорія та методика фізичного виховання», «Теорія та методика викладання рухливих ігор і забав». Всі вони окремо, через призму кожної науки прямо чи опосередковано формували знання про феномен морально-вольової сфери людини. «Філософія» знайомила студентів з категоріями «мораль» та «воля», «Фізіологія» розкривала механізм вищої нервової діяльності, що продукує довільну активність людини, «Психологія» – диференціювала морально-вольові прояви та діагностувала їх, педагогічна наука навчала закономірностям морально-вольового виховання, «Теорія та методика фізичного виховання» вчила використовувати для морально-вольової підготовки засоби, методи та фізичні навантаження уроку фізичної культури, позакласної спортивно-масової та оздоровчої роботи.

Інтенсивний шлях був пов'язаний з системною інтеграцією знань в процесі професійної підготовки через запровадження перед проходженням педагогічної практики спецкурсу «Організація та методика підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей у старшокласників».

Головні завдання спецкурсу – систематизація та оновлення теоретичних знань з проблеми формування морально-вольових якостей у старшокласників, а також набуття таких практичних умінь та навичок:

- робити діагностику рівня морально-вольових якостей старшокласників;
- обґрунтовувати вплив засобів фізичної культури на формування морально-вольової сфери учнів старшої школи;

– складати перспективний план формування морально-вольових якостей учнів на певний період;

– проводити уроки фізичної культури та позаурочні форми спортивно-масової й оздоровчої роботи з акцентом на формування морально-вольових якостей.

Розв'язання зазначеного теоретичного та практичного пакету завдань спецкурсу та спецсемінару забезпечувало необхідний рівень професійної готовності до активно-діяльній позиції студентів під час педагогічної практики.

Таким чином поєднання екстенсивного та інтенсивного шляхів реалізації міжпредметних зв'язків забезпечувало «включеність» студента у практичне розв'язання проблеми формування морально-вольової сфери старшокласників.

Третя педагогічна умова – забезпечення постійного самоаналізу, самоконтролю та самокорекції у процесі підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів старшої школи під час проходження педагогічної практики та вирішувала наступні стратегічно важливі завдання:

– закріпити та реалізувати теоретичні знання спецкурсу й набуті практичні уміння спецсемінару в галузі формування морально-вольових якостей учнів старшої школи;

– розвинути здатність до самоаналізу початку професійної діяльності студента-практиканта на основі формування аналітичних та асоціативних здібностей, самостійності та логіки.

Для розв'язання першого завдання був розроблений наступний «практичний пакет – 1», який передбачав:

1) здійснити початкову вибірку діагностику рівня морально-вольових якостей старшокласників у закріпленому класі;

2) обґрунтувати потенційно можливий вплив засобів фізичної культури на формування певних морально-вольових якостей;

3) визначити найбільш перспективні форми та методи формування морально-вольових якостей учнів старшої школи;

4) скласти спільно з вчителем фізичної культури та класним керівником перспективний план формування морально-вольової сфери старшокласників;

5) провести цикл спеціалізованих уроків фізичної культури та позакласних спортивно-масових заходів з акцентом на формування морально-вольових якостей;

6) зробити підсумкову діагностику можливих трендів процесу формування окремих, найбільш сензитивних до виховного впливу морально-вольових якостей старшокласників досліджуваної мікрогрупи;

7) за матеріалами виконаних завдань підготувати повідомлення на звітну підсумкову конференцію та тези для участі у студентській науковій конференції «Валеологічна освіта в навчальних закладах України: стан, напрямки й перспективи розвитку».

Такий конкретизований робочий пакет створював своєрідний цілісний, логічно побудований алгоритм дій студента-практиканта за даним напрямом діяльності.

Для розв'язання другого завдання педагогічної практики був створений «практичний пакет – 2», котрий містить діагностику здатності вчителя-практиканта до критичного самоаналізу та його компонентів: самоконтролю, самодіагностики, усвідомлення власних недоліків. Змістовне наповнення давало можливість використовуючи відповідні інструкції та рекомендації працювати з оціночними листами, картками самоаналізу після проведення уроків фізичної культури та спортивно-масових заходів, що спрямовувались на формування морально-вольових якостей у старшокласників. У цілому реалізація таких прописаних програмованих завдань, настанов, інформаційно-інструктивних матеріалів забезпечувала функцію самоконтролю та корекцію власної діяльності у разі необхідності.

Висновки. Розроблений та обґрунтований механізм реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей у старшокласників втілює структурованість і логіку взаємозв'язків основних елементів проведеного дослідження, що має забезпечити їх функціональність та ефективність в освітньому процесі. Доведено, що педагогічний процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей старшокласників у закладах вищої освіти є цілісною, динамічною, самостійною системою, в основу якої покладені принципи науковості, системності та неперервності, гуманізації, інтеграції, міжпредметного зв'язку, взаємозв'язку теоретичних знань і практичної діяльності, наочності навчання, міцності знань, умінь і навичок, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самостійністю майбутніх фахівців. Виявлено, що основними завданнями підготовки майбутніх учителів фізичної культури є інтерес, практична спрямованість на вирішення проблем формування морально-вольових якостей учнів старшої школи, озброєння майбутніх учителів фізичної культури системою знань про морально-вольові якості; методи та засоби, за допомогою яких розвиваються ці якості; формування системи умінь

і навичок практичної діяльності. Організація діяльності майбутнього вчителя фізичної культури з формування морально-вольових якостей у старшокласників ґрунтується на основних принципах особистісно орієнтованого підходу, єдності теоретичної й практичної, психологічної, педагогічної, дидактичної та методичної підготовки.

Список використаних джерел

1. Андреев В.И. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. Казань : Центр инновационных технологий. 2000. 600 с.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. М. : Просвещение, 1982. 192 с.
3. Бражнич О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
4. Дубич К.В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Найн А.Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований. *Педагогика*. 1995. № 5. С. 44-50.
7. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А.М. Алексюк, А.А. Аюрзанайн, П.І. Підкасистий та ін. К. : ІСДО, 1993. 336 с.
8. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / О.М. Пехота та ін. Київ : В-во А.С.К., 2003. 240 с.
9. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А.В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 272 с.
10. Стасюк В.Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі "школа – вищий заклад освіти" : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2003. 280 с.
11. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. М. : Сов. энцикл., 1983. 840 с.

References

1. Andryeiev V.Y. (2000). Pedagogika : uchebnyi kurs dlia tvorcheskoho camorazvitiia [Pedagogy : a training course for creative self-development]. 2-e izd. Kazan. 600.
2. Babanskiy Y.K. (1982). Optimizatsiia uchebno-vospitatel'nogo protsesssa [Optimization of the Educational process]. M. : 192.
3. Brazhnych O.H. (2001). Pedagogichni umovy dyferentsiiovanoho navchannia uchniv zahalnoosvitnoi shkoly [The pedagogical conditions of the differentiated studies of students of general school] : *Candidate's thesis*. Kryvyi Rih. 238.
4. Dubych K.V. (2007). Osobystisno oriientovane vykhovannia studentiv v umovakh sotsiokulturnoho seredovyscha vyshchoho navchal'nogo zakladu [The personality oriented education of students in the conditions of sociokul'turnogo environment of higher educational establishment] : *Candidate's thesis*. Rivne, 267.
5. Honcharenko S.U. (1997). Ukrainyskyi pedagogichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid. 376.
6. Nain A.Y. (1995). O metodolohicheskomy apparate dissertatsionnykh issledovanii [About the methodological apparatus of dissertation research]. *Pedagogika*, 5, 44-50.
7. Aleksyuk A.M. (1993). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv v umovakh intensyfikatsii navchannia [Organization of independent work of students is in the conditions of intensification of study] : navch. posib. K. : ISDO, 336.
8. Pykhota O.M. (2003). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vprovadzhennia pedagogichnykh tekhnolohii [Preparation of future teacher is to introduction of pedagogical technologies] : navch. posib. Kyiv : V-vo A.S.K., 240.
9. Semenova A.V. (2006). Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedagogiky [A reference dictionary-book is from professional pedagogics]. Odessa : Palmira. 272.
10. Stasiuk V.D. (2003). Pedagogichni umovy profesiinoi pidhotovky maibutnykh ekonomistiv u kompleksi "shkola – vyshchyi zaklad osvity" [The Pedagogical terms of professional preparation of future economists in a complex "school is higher establishment of education"] : *Candidate's thesis*. Odessa, 280.
11. Il'ichev L.F. (1983). Fylosofskii entsiklopedicheskii slovar [Philosophical encyclopedic dictionary]. M.: Sov. Entsikl. 840.

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2022.3K(147).37

УДК 796.012.6:37.014.3(477)

Ковальчук Н.М.

доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ORCID: 0000-0002-7230-2521

Гнітецька Т.В.

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк